

KATARZYNA BRAUN

WOŁONTARIAT W PROCESIE RESOCJALIZACJI W ZAKŁADACH KARNYCH

Wolontariat jest ruchem społecznym, który zorganizowaną formę funkcjonowania w Polsce przyjął na przełomie XX i XXI wieku. Wraz z uchwaleniem Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie rozpoczęło się wprowadzanie tej działalności do różnych obszarów życia człowieka.

Artykuł podejmuje analizę działalności wolontariatu w kontekście działań resocjalizacyjnych, a także zaprezentowano w nim wybrane programy wolontariackie realizowane w zakładach karnych na terenie Polski. Stanowi próbę odpowiedzi na następujący problem badawczy: jakie są podstawowe założenia organizacji programów wolontarystycznych w polskich zakładach karnych? Jest to pytanie o możliwość włączania wolontariatu do działań resocjalizacyjnych w zakładach zamkniętych oraz o podstawowe formy działań podejmowanych w ramach wybranych programów.

Celem prowadzonych analiz jest ukazanie różnorodnego spektrum działań wolontarystycznych, a nie ocena ich skuteczności. Badanie efektywności programów wolontariackich w zakładach karnych – to zagadnienie bardzo ciekawe i może stanowić kolejny etap badań.

W prezentowanym artykule w sposób szczególny ukazane zostaną dwa kierunki wolontariatu obecne w polskich zakładach karnych:

1. Działalność wolontariuszy w zakładach karnych ukierunkowana na wsparcie osadzonych (osadzeni – korzystający z pracy wolontariuszy);
2. Działalność osadzonych jako wolontariuszy.

Artykuł składa się z czterech części. W pierwszej zaprezentowane zostaną podstawowe informacje dotyczące wolontariatu w Polsce, jego założenia oraz unormowania prawne, w drugiej – założenia działalności resocjalizacyjnej w środowisku zamkniętym, w trzeciej – prezentacja wybranych programów zaangażowania wolontariuszy w zakładach karnych, natomiast czwarta będzie stanowiła analizę działalności osadzonych jako wolontariuszy.

1. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA WOLONTARIATU

Podjmując zagadnienie wolontariatu, należy rozpocząć od zdefiniowania pojęcia. Najczęściej określa się go jako „świadome, dobrowolne i bezpłatne działanie na rzecz innych, potrzebujących pomocy, wykraczające poza związki rodzinno-przyjacielskie” (Ochman, Jordan, 1997, s. 15). Obecnie wolontariatem określane jest bardzo szerokie spektrum działań w różnych obszarach życia społecznego – pomocy społecznej, ochrony zdrowia, ekologii, edukacji, kultury. Może przyjmować formę stałego, systematycznego zaangażowania, jak również jednorazowych, krótkotrwałych akcji. To, co jest istotą wolontariatu, to jego dobrowolny i bezpłatny charakter.

W Polsce działalność wolontarystyczna ma swoje podstawy prawne. Stanowią je Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 2003 roku, z późniejszymi zmianami (Dz. U. z 2016 r., poz. 1817), oraz dwa rozporządzenia mówiące o możliwości zaangażowania wolontariuszy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz poradniach psychologiczno-pedagogicznych i innych poradniach specjalistycznych. Ustawa określa, że do podmiotów uprawnionych do korzystania z pracy wolontariuszy należą między innymi organy administracji publicznej i instytucje im podległe, organizacje pozarządowe oraz instytucje kościelne (Dz. U. z 2016 r., poz. 1817, art. 42). W związku z tym można przyjąć, że zakłady karne, jako instytucje podległe administracji publicznej, są uprawnione do korzystania ze świadczeń wolontariuszy.

Zgodnie z wyżej przywołaną ustawą wolontariuszem w Polsce może być każda osoba, która na zasadach wolontariatu (nieodpłatnie) podejmuje działania pomocowe na rzecz uprawnionych podmiotów. Może nim być osoba pełnoletnia, jak i niepełnoletnia. Niepełnoletnia musi jednak uzyskać pisemną zgodę rodziców lub opiekunów prawnych. Zatem sama ustawa nie wprowadza żadnych ograniczeń dotyczących osoby wolontariusza, a co za tym idzie – nie ogranicza możliwości zaangażowania się w tym charakterze także osób karanych. Zawężenie tych możliwości stanowią jednak dwa rozporządzenia: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 11 grudnia 2002 r. w sprawie

szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz. U. z 2003 r., nr 5, poz. 46), oraz Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. z 2005 r., nr 37, poz. 331). W obydwu tych dokumentach określone zostało, że w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, jak i poradniach psychologiczno-pedagogicznych wolontariuszami mogą być tylko osoby niekarane.

W związku z tym należy przyjąć, że osoby przebywające w zakładach karnych mogą być zgodnie z polskim prawem wolontariuszami we wszystkich uprawnionych podmiotach, z wyłączeniem dwóch, zaprezentowanych powyżej typów instytucji.

Gdy myślimy o wolontariacie, w pierwszej kolejności zwracamy uwagę na jego ogólnospołeczne funkcje (Górecki, 2013, s. 233). Doceniamy, jak wiele dobra wnoszą wolontariusze w życie osób chorych, samotnych, niepełnosprawnych, bezdomnych, osób, które weszły w konflikt z prawem. Wzbogacając funkcjonowanie wielu placówek, sprawiając, że dzięki ich ofiarnej, a zarazem bezpłatnej pracy oferta pomocy może być pełniejsza, bardziej atrakcyjna. Wiele instytucji ciągle szuka i potrzebuje wolontariuszy, by móc zapewnić jak najlepsze warunki wsparcia swoim podopiecznym.

Podczas analizy zjawiska wolontariatu warto także pamiętać o jego funkcji autokreacyjnej (Górecki, 2013, s. 225), skoncentrować się na osobie wolontariusza i dostrzec skutki, jakie to zaangażowanie może przynieść w jego życiu. Zdaniem Barbary Kromolickiej wolontariat inspirowanie do zadawania sobie pytań, analizy własnych zachowań i postaw. Sprzyja wypracowaniu większej otwartości życiowej, szczególnie w odniesieniu do drugiego człowieka. Prekursorka badań nad wolontariatem w Polsce określa go jako „mechanizm rozwojowy jednostek aspirujących do twórczej podmiotowości, kształtowania szacunku do ludzi, otwartości i wrażliwości na potrzeby innych, źródło nowych doświadczeń, rozwój kreatywności, promowanie humanistycznych wartości, formowanie postawy odpowiedzialności” (Kromolicka, 2008, s. 224).

W tym kontekście warto rozważyć wolontariat jako jedną z możliwych form oddziaływań resocjalizacyjnych, podejmowaną także w warunkach zakładu karnego. Uwzględniając ogólnospołeczne i autokreacyjne funkcje wolontariatu, analizie zostanie poddany zarówno jego aspekt przedmiotowy – praca wolontariuszy na rzecz osób osadzonych, jak i aspekt podmiotowy – osadzeni w charakterze wolontariuszy (por. Pierzchała, 2013, s. 103 n.).

2. WOLONTARIAT W RESOCJALIZACJI

Starając się określić miejsce wolontariatu w procesie resocjalizacji, warto zacząć od krótkiego wprowadzenia w istotę działań resocjalizacyjnych. Resocjalizacja definiowana jest jako odmiana reintegracji społecznej polegająca na ponownej socjalizacji osób nieprzystosowanych społecznie lub zaburzonych w warunkach środowiska otwartego lub zamkniętego. Obejmuje ona zwykle trzy funkcje: opiekę (zaspokajanie potrzeb podopiecznych), wychowanie (internalizację wartości i norm społecznie akceptowanych), terapię (leczenie zaburzeń i dysfunkcji podopiecznych) (Pytka, 2006, s. 268). Wolontariat w osób szczególnie może się wpisywać w drugą spośród wymienionych funkcji.

Lesław Pytka określając resocjalizację stwierdza, że „nie ma jednej resocjalizacji, której zastosowanie gwarantowałoby sukces w każdym przypadku” (Pytka, 2006, s. 268), i wskazuje na potrzebę indywidualnego podejścia do każdej osoby. Wśród typów resocjalizacji wymienia resocjalizację jako: modyfikację zachowań, zmianę społecznej przynależności, przebudowę emocjonalną, wrastanie w kulturę i zaspokajanie potrzeb, kształtowanie prawidłowych postaw społecznych, dostosowanie sytuacji do nieletniego, „nawrócenie” na wartości wyższego rzędu, reintegrację społeczną jednostki, autoresocjalizację (Pytka, 2006, s. 268-270).

Wolontariat może się wpisać w sposób szczególnie w dwie spośród tych koncepcji: resocjalizację jako zmianę społecznej przynależności oraz resocjalizację jako przebudowę emocjonalną.

Resocjalizacja jako zmiana społecznej przynależności dokonuje się poprzez odrzucenie ról podkulturowych obciążonych stygmatem przestępcy. Polega na aktywnym wygaszaniu motywacji i zachowań antyspołecznych. W miejsce ról defektywnych wbudowuje się nową tożsamość społeczną, definiowaną przez bardziej konstruktywne scenariusze ról społecznie akceptowanych (Pytka, 2006, s. 268). Zaangażowanie osadzonego w charakterze wolontariusza może być okazją do podejmowania zupełnie nowych ról społecznych – roli opiekuna, osoby odpowiedzialnej za dobrostan innego człowieka. W związku z tym, że przyjęcie roli społecznie akceptowanej skutkuje podejmowaniem działań pomocowych, prospołecznych, rozpoczyna się proces zmiany tożsamości społecznej osadzonego.

Resocjalizacja jako przebudowa emocjonalna obejmuje przejście od uczuć i stanów negatywnych sprzyjających łamaniu norm społecznych do stanów pozytywnych na gruncie empatii, przywiązania, poszanowania bliźniego, prospołeczności i sympatii międzyludzkiej (Pytka, 2006, s. 268). Wolontariat, a szczególnie spotkanie z osobą chorą, z niepełnosprawnością, w terminalnej

fazie choroby, może być okazją do wzbudzania w osadzonym uczuć takich, jak empatia czy współczucie, motywować do refleksji nad własnym życiem i postępowaniem oraz stanowić podstawę budowania pozytywnego stosunku emocjonalnego do innych.

Celem poprawnie przeprowadzonej resocjalizacji powinno być: 1. Osiągnięcie takiego stanu, by były więźniem po odbyciu kary pozbawienia wolności nie popełnił kolejnego przestępstwa; 2. Osiągnięcie takiego stanu, w którym były więźniem nie tylko nie popełnia kolejnego przestępstwa, lecz także potrafi trwale związać się ze swoją rodziną lub innymi pozytywnymi osobami (Machel, 2008, s. 112-113). Aby osiągnąć szczególnie ten drugi cel, należy wzbudzić w więźniach pozytywną motywację do działalności społecznie pożytecznej, zaangażowanie do proponowanej przez personel więzienny pracy, nauki. Jedną z form pracy, która może stanowić czynnik zmieniający motywację osadzonych, jest wolontariat – zarówno doświadczenie bezinteresownej pomocy od ochotników, jak i podejmowanie służby na rzecz potrzebujących.

Resocjalizacja powinna być zawsze procesem o charakterze indywidualnym, a jego podstawę powinna stanowić diagnoza penitencjarna. Na podstawie diagnozy możliwe jest skonstruowanie prognozy oraz indywidualnego programu resocjalizacji. W opracowywaniu takiego programu powinien czynnie uczestniczyć osadzony. W kontekście powyżej przedstawionych informacji warto także rozważyć możliwość włączenia aktywności wolontarystycznej w projektowanie indywidualnego programu resocjalizacji. Poniżej zaprezentowane zostaną działania resocjalizacyjne uwzględniające wolontariat. Podzielone zostaną na dwie części – programy na rzecz osadzonych i programy aktywizujące osadzonych jako wolontariuszy.

3. WOLONTARIAT NA RZECZ OSADZONYCH

Jak wskazano w pierwszej części artykułu, zakłady karne są instytucjami uprawnionymi do korzystania ze świadczeń wolontariuszy. Wiele spośród nich, korzystając z tego prawa, współpracuje z wolontariuszami w działaniach stałych lub akcyjnych. Poniżej przedstawione zostaną wybrane programy realizowane przez Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu w Lublinie na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych.

W ramach lubelskiego Centrum Wolontariatu od 2006 roku działa program „Eleutheria” i podejmuje systematyczną pracę na rzecz więźniów i osób opuszczających zakłady karne (wolontariat.org.pl). Wolontariusze współpracują

z sześcioma jednostkami penitencjarnymi na terenie województwa lubelskiego (Areszt Śledczy w Lublinie, Zakład Karny w Chełmie, Zakład Karny w Opolu Lubelskim, Areszt Śledczy w Krasnymstawie, Zakład Karny we Włodawie, Zakład Karny w Białej Podlaskiej). W każdej z tych placówek pracuje osoba, która jest odpowiedzialna za współpracę z wolontariuszami. Do zadań tych osób należy: kontakt z wolontariuszami, organizacja warunków do prowadzenia zajęć przez wolontariuszy, rekrutacja osadzonych do programów współpracy z wolontariuszami, wsparcie merytoryczne w przygotowywaniu zajęć oraz monitorowanie działań prowadzonych przez wolontariuszy (Wychowaniak, 2017, s. 204). Wśród zadań podejmowanych przez wolontariuszy na terenie jednostek penitencjarnych można wyróżnić: organizację działań umacniających więzi rodzinne (przygotowywanie paczek, organizacja spotkań rodzinnych), działania edukacyjne i psychoedukacyjne, rozwijanie zdolności i zainteresowań osadzonych przez prowadzenie między innymi zajęć artystycznych. Działania te realizowane są w ramach mniejszych projektów.

Jednym z najważniejszych projektów realizowanych przez wolontariuszy jest program readaptacji społecznej „Wiatr w Żagle” (sw.gov.pl). Są to warsztaty przygotowujące osadzonych do opuszczenia jednostki penitencjarnej. Zajęcia prowadzone w ramach projektu mają wymiar praktyczny i skupiają się wokół tematyki pracy, kwestii socjalnych oraz rodziny i więzi społecznych. Program skierowany jest do osadzonych, którzy niebawem mają opuścić mury zakładu. Głównym celem programu jest uniknięcie powrotu uczestników do zakładu karnego poprzez wskazanie więźniom, że wyjście na wolność to ich druga szansa, to brak barier, krat, ale czekają na nich różne zagrożenia wolności wewnętrznej. To zachęcenie do poszukiwania nowego celu w życiu, do zaplanowania pierwszych dni po wyjściu na wolność, próba zmotywowania do podjęcia decyzji o życiu zgodnie z prawem i wymogami życia w społeczeństwie, zachęcenie do otwarcia się na pomoc oferowaną przez różne placówki.

Zidentyfikowane czynniki, których zmiana będzie prowadzić do zmniejszenia ryzyka powrotu do przestępstwa, to m.in. nieprawidłowy model komunikacji z otoczeniem, stygmatyzacja / etykieta świata zewnętrznego, brak aktualnych informacji o świecie zewnętrznym, ograniczony kontakt z najbliższymi, brak poczucia sprawstwa, wygórowane, nieadekwatne oczekiwania względem świata zewnętrznego, brak ambicji, brak perspektyw, negatywne myślenie – pesymizm, nieumiejętność szukania pracy.

Udział w programie stanowi dla uczestników szansę do nawiązania pierwszego kontaktu z wolontariuszami, zasięgnięcia informacji o ofercie pomocowej prowadzonej przez różne instytucje, w tym Ośrodek Pomocy Postpenitencjarnej (Wychowaniak, 2017, s. 208-210).

Kolejny istotny aspekt działań wolontariuszy w więzieniu to umacnianie więzi rodzinnych. Rodzina jest jedną z najważniejszych wartości w życiu osób pozbawionych wolności. Stanowi bardzo ważny aspekt motywacyjny w procesie dokonywania pozytywnej zmiany w życiu, pozwala przetrwać najtrudniejsze momenty, daje wsparcie, pewność, że jest do kogo wracać, dla kogo się starać. Z tego względu bardzo ważna jest dbałość o to, by więzi rodzinne osadzonych z dziećmi, małżonkami, rodziną pochodzenia pozostawały mocne i pozytywne. Realizowane jest to poprzez organizację spotkań okolicznościowych (spotkania świąteczne, Dzień Dziecka, Dzień Matki, Dzień Ojca) osadzonych z ich rodzinami. Szczególny nacisk jest kładziony na kontakty osadzonych – kobiet i mężczyzn z ich dziećmi. W tym celu powstał projekt „Ja i tata” polegający na przygotowaniu spotkania rodzin z aktywnym udziałem osadzonych. W trakcie zajęć poprzedzających samo spotkanie skazani poznają potrzeby dzieci w różnym wieku, pozbawione agresji metody komunikacji z dzieckiem, a także różne gry i zabawy. Uczestnicy zwykle przygotowują coś specjalnego dla gości, np. przedstawienie czy własnoręcznie wykonane prezenty (Wychowaniak, 2017, s. 211).

Wolontariusze pomagający w zakładach karnych realizują wiele projektów psychoedukacyjnych, kształtujących kompetencje społeczne i umiejętności miękkie, takie jak asertywność, empatia, kreatywność, umiejętność radzenia sobie ze stresem i złością, prospołeczność, optymizm. Projekty te są oparte na koncepcjach psychologicznych i pedagogicznych, np. modelu biblioterapii, Porozumieniu bez przemocy Martina Rosenberga czy teorii wyuczonej bezradności Martina Seligmana. Przykładem programów psychoedukacyjnych realizowanych przez wolontariuszy są „Żywe rozmowy o życiu” czy „O jak optymizm”.

Kolejnym aspektem działań realizowanych przez Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu w Lublinie w zakładach karnych jest rozwijanie wśród więźniów postaw prospołecznych. Dzieje się to poprzez wspólne działania wolontariuszy i osadzonych dla innych. Przykładem są projekty „Bajki z za krat” i „Przez rysunek do serca” polegające na nagraniu audiobooka z bajkami dla dzieci oraz zilustrowaniu książeczki. Efektem tych działań były konkretne produkty, które uczestnicy mogli przekazać swoim dzieciom. Ponadto osadzeni, wraz z wolontariuszami, pomalowali poczekalnię i korytarz dla odwiedzających w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim tak, by miejsce to było bardziej przyjazne dla najmłodszych odwiedzających (tamże, s. 214).

Zaprezentowane powyżej przykładowe projekty zaangażowania wolontariuszy w placówkach penitencjarnych pokazują, że dzięki nim może być realizowany model resocjalizacji jako zmiany społecznej przynależności. Osadzeni,

obserwując i doświadczając bezinteresownego zaangażowania wolontariuszy, uczestnicząc w proponowanych warsztatach z psychoedukacji, mają szansę stopniowo wygaszać motywacje i zachowania antyspołeczne oraz konstruować na dalsze życie scenariusze ról społecznie akceptowanych.

4. WOŁONTARIUSZE – WIĘŹNIOWIE

Ostatnim zagadnieniem poddanym analizie będzie zaangażowanie osadzonych w charakterze wolontariuszy. Prezentacja tych programów nie ogranicza się do jednej organizacji, ale – w celu ukazania szerszego spektrum aktywności – obejmuje programy realizowane w Zakładach Karnych na terenie całej Polski. Na dzień 31 sierpnia 2015 roku zatrudnionych nieodpłatnie było 14 861 osadzonych, przy pracach publicznych – 3026 więźniów, 794 więźniów dodatkowo wykonywało prace na cele charytatywne i organizacje porządku publicznego. Wielu osadzonych uczestniczy również w jednorazowych akcjach charytatywnych (Pęcunek, 2015).

Osadzeni, jako wolontariusze, podejmują zarówno działania stałe, systematyczne, jak i akcyjne. Pracują najczęściej w obszarze opieki nad osobami z niepełnosprawnością, chorymi, działają także w sektorze ochrony środowiska i opieki nad zwierzętami. Obowiązki, jakich się podejmują, są różne. Skazani zajmują się pracami remontowo-budowlanymi, porządkowymi, ale również opieką nad osobami niepełnosprawnymi, schorowanymi, pomagają im w drobnych, codziennych czynnościach oraz wspólnie wykonują prace plastyczne. Powyższa współpraca daje obopólne korzyści. Podopieczni otrzymują nieodpłatną pomoc w codziennym funkcjonowaniu, natomiast skazani mogą zwiększyć swoją otwartość w kontaktach społecznych, nabywać podstawowe umiejętności społeczne, wrażliwość na potrzeby innych osób, akceptację wobec odmienności.

Skazani, kierowani do pomagania innym, to osoby odpowiednio dobrane. Doboru dokonuje administracja więzienia. Najpierw w oddziale mieszkalnym, gdzie osadzony przebywa – kadra penitencjarna przygląda mu się wiele tygodni czy miesięcy, rozmawia z nim, aktywizuje, zachęca do refleksji. Skazany, aby mógł być kandydatem do pracy jako wolontariusz, musi mieć odpowiednie predyspozycje, wrażliwość, otwartość na nowe doświadczenie, a także szacunek do drugiego człowieka. Funkcjonariusze Służby Więziennej pracujący w bezpośrednim kontakcie ze skazanymi umieją takie cechy dostrzegać w wielu zwykłych sytuacjach w oddziale mieszkalnym. Kolejna weryfikacja ma miejsce w placówce, do której skazany jest kierowany (tamże).

W poprzednim punkcie zostały omówione projekty Centrum Wolontariatu w Lublinie podejmowane na rzecz osadzonych. Dwa ostatnie spośród zaprezentowanych modeli uwzględniają także elementy zaangażowania osadzonych jako wolontariuszy. Poniżej przedstawionych zostanie kilka innych przykładów działań więźniów wolontariuszy. Dla ukazania szerszego spektrum będą one uwzględniały działania z terenu całej Polski. Kryterium podziału prezentacji programów będzie obszar, w który zaangażowani są osadzeni.

4.1. WOLONTARIAT W DOMACH POMOCY SPOŁECZNEJ

Początki zaangażowania osadzonych w charakterze wolontariuszy są związane z Domami Pomocy Społecznej. Pierwszy taki projekt, o nazwie „Bona”, ruszył w 1998 roku w Zakładzie Karnym w Lublińcu i był skierowany na podopiecznych Domu Pomocy Społecznej „Zameczek” (sw.gov.pl). Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności, w ramach wolontariatu podjęły opiekę nad dziećmi z niepełnosprawnością i upośledzeniem umysłowym. Do zadań wolontariuszek należy udział w opiece, pielęgnacji i rehabilitacji dzieci (Deka, 2016, s. 130).

Innym programem, w którym uczestniczą osadzeni, jest „Duet”, realizowany przez Areszt Śledczy w Krakowie-Podgórzu. Osadzeni odwiedzają pobliski Dom Pomocy Społecznej, w którym towarzyszą podopiecznym w codziennych czynnościach oraz specjalnych zajęciach terapeutycznych (tamże).

W tego typu programach wolontariusze – osadzeni mają możliwość towarzyszyć osobom z upośledzeniem umysłowym oraz innymi niepełnosprawnościami w różnym wieku. Mogą zobaczyć, jakich trudności na co dzień doświadczają ich podopieczni oraz wspomagać ich w podstawowym funkcjonowaniu.

4.2. WOLONTARIAT NA RZECZ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Wolontariusze – więźniowie w wielu placówkach podejmują działania na rzecz osób z niepełnosprawnością i zaburzeniami psychicznymi. Tego typu działalność prowadzą między innymi osadzeni z Oddziału Zewnętrzny Zakładu Karnego w Stawiszynie w ramach projektu „(Nie)pełnosprawna tolerancja”. W ramach wolontariatu odwiedzają m.in. pacjentów z Samodzielnego Wojewódzkiego Publicznego Zespołu Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej w Radomiu. Skazani uczestniczą m.in. w terapii zajęciowej, poznają problemy i potrzeby pacjentów. W ramach programu

spotykają się również z dziećmi ze Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Niewidomych i Słabo Widzących w Radomiu. Więźniowie przygotowują każdorazowo dla dzieci drobne upominki (Pęconek, 2015).

Ciekawą inicjatywę w tym obszarze podejmuje także Zakład Karny w Siedlcach. Osadzeni w ramach terapii zajęciowej wykonują pomoce terapeutyczne i dydaktyczne oraz zabawki wspomagające rozwój dzieci autystycznych. Każdego dnia skazani wychodzą na terapię, w ramach której szlifują, wycinają i malują zabawki. Współpraca Zakładu Karnego w Siedlcach z organizacjami działającymi na rzecz dzieci autystycznych przejawia się nie tylko w wytwarzaniu pomocy dydaktycznych, lecz także w aktywnym udziale w obchodach Światowego Dnia Autyzmu – poprzez przekazywanie na loterie fantów wykonanych przez więźniów (tamże).

4.3. WOLONTARIAT W HOSPICIUM

Wiele zakładów karnych współpracuje na stałe z hospicjami. Przykładem takiego programu jest „WHAT” – Wolontariat Hospicyjny jako Narzędzie Uczczenia Akceptacji i Tolerancji dla osób opuszczających placówki penitencjarne.

Pierwszym Zakładem Karnym, który rozpoczął współpracę z ośrodkami opieki paliatywno-hospicyjnej, był Zakład Karny Gdańsk-Przeróbka. Osadzeni, jako wolontariusze, podjęli działania w Hospicjum im. ks. E. Dutkiewicza w Gdańsku. Początkowo uczestniczyli w pracach budowlano-remontowych, jednak z czasem zostali włączeni w bezpośrednią opiekę nad pacjentami (Deka, 2016, s. 131). Odpowiednio przeszkoleni skazani towarzyszą chorym, rozmawiają z nimi, uczestniczą w pracach pielęgnacyjnych (Krakowiak, Paczkowska, Janowicz, 2015, s. 348). Obecnie osadzeni, jako wolontariusze, posługują w ponad 40 placówkach hospicyjnych, pomagając przy pracach remontowo-budowlanych, w kuchni, uczestniczą w działaniach opiekuńczych i pielęgnacyjnych (Deka, 2016).

Działania wolontariuszy na rzecz osób z niepełnosprawnością lub umierających są szansą do zadawania sobie pytań o charakterze egzystencjalnym i aksjologicznym. Także dla wolontariuszy osadzonych mogą być inspiracją do pytania o sens i wartość życia.

4.4. WOLONTARIAT NA RZECZ ZWIERZĄT

Oprócz działań skierowanych na służbę ludziom wolontariusze – osadzeni podejmują także działania w innych obszarach – ekologii czy ochronie zwierząt.

W Areszcie Śledczym Warszawa-Białoleka realizowany jest program readaptacji społecznej „Klatka”, podczas którego osadzeni wyjeżdżają do schroniska dla bezdomnych zwierząt w Korabiewicach. Program powstał przy współpracy z Fundacją „Międzynarodowy Ruch na Rzecz Zwierząt Viva”. W trakcie wyjazdów osadzonych do Korabiewic skazani porządkują wybiegi i boksy, naprawiają i ocieplają psie budy, pomagają rozwozić żywność i karmić zwierzęta.

Podobne działania podejmują więźniowie z Aresztu Śledczego w Warszawie-Służewcu i Oddziału Zewnętrznego w Grodzisku Mazowieckim, którzy w ramach współpracy ze Schroniskiem dla bezdomnych zwierząt „Na Paluchu” w kilku etapach remontowali budy (łącznie wyremontowali ponad 200 bud) (Pęconek, 2015).

4.5. WOLONTARIAT AKCYJNY

Oprócz stałych i systematycznych form zaangażowania, w wielu zakładach karnych osadzeni mają możliwość uczestnictwa w wolontariacie akcyjnym – krótkoterminowym. W Areszcie Śledczym w Warszawie-Grochowie skazane kobiety są wolontariuszkami Stowarzyszenia Kongres Kobiet. W trakcie Kongresu więźniarki, jako wolontariuszki, udzielają pomocy (głównie logistycznej) zaproszonym gościom oraz uczestnikom spotkania.

Skazani z Oddziału Zewnętrznego w Warszawie-Bemowie uczestniczyli w Dniu Sportu i Integracji w Wyższej Szkole Nauk Społecznych „Pedagogium”. Osadzeni-wolontariusze pomagali w ustawieniu stanowisk technicznych, a także obsługiwali punkt DKMS (dawcy szpiku kostnego), w którym chętni mogli się zarejestrować, aby w przyszłości uratować komuś życie (tamże).

W wielu zakładach karnych organizowana jest Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy czy organizacja jednorazowych akcji na rzecz podopiecznych różnych placówek pomocowych. Ostatnio bardzo popularną formą wolontariatu w zakładach karnych jest udział w akcji Szlachetna Paczka (sw.goc.pl). Niezależnie od miejsca i czasu, przez jaki wolontariusze posługują potrzebującym, mają szansę doświadczyć siebie w zupełnie nowych sytuacjach, okolicznościach. Będąc wolontariuszami, osadzeni mogą poznać wielu wspaniałych ludzi, zyskać nowe umiejętności i kwalifikacje, wykształcić w sobie cenne cechy charakteru, które są kapitałem na całe życie. Doświadczenia związane z wolontariatem dają okazję do kształtowania i rozwijania samodzielności, zaradności, elastyczności, wszechstronności, otwartości, wiary we własne siły i życzliwości ludzi, bycia użytecznym, pomocnym, wytrzymałym i wytrwałym.

Dzięki kontaktom z ludźmi cierpiącymi, z niepełnosprawnością czy umierającymi otwierają się przed więźniami inne perspektywy patrzenia na siebie, otaczający świat i problemy. Kontakty te mogą stanowić bodziec do budzenia się takich uczuć, jak empatia, przywiązanie, poszanowanie bliźniego, sympatia. Zaangażowanie osadzonych w wolontariat może wpisywać się w model resocjalizacji jako przebudowy emocjonalnej, która obejmuje przejście od uczuć i stanów negatywnych do stanów pozytywnych.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule podjęta została próba analizy zagadnienia włączania wolontariatu w działalność resocjalizacyjną w zamkniętych zakładach karnych. Jak wynika z przedstawionych treści, wolontariat jest obecny w polskich zakładach karnych zarówno w wymiarze przedmiotowym, jak i podmiotowym.

Wolontariat wpisuje się w system resocjalizacji od wielu lat i przytoczone przykłady pokazują, że może stanowić szansę zarówno na zmianę społecznej przynależności, jak i na przebudowę emocjonalną ze stanów negatywnych na pozytywne. Dzięki udziałowi w działaniach wolontariackich osadzeni mogą uczyć się pomagania drugiemu człowiekowi, stawania się odpowiedzialnymi za niego. Może ulec zmianie hierarchia jego wartości, może zacząć inaczej patrzeć na wartość ludzkiego życia, dóbr materialnych, na siebie. Udział w wolontariacie daje szansę na dostrzeżenie wartości kontaktów międzyludzkich, powrotu do ważnych relacji z bliskimi i dbałości o nie.

Dzięki włączeniu wolontariatu w działania resocjalizacyjne możliwe jest także przybliżanie się do osiągania stawianych przed resocjalizacją celów, czyli doprowadzenie do takiego stanu, by były więźniem po odbyciu kary pozbawienia wolności nie popełnił kolejnego przestępstwa oraz potrafił trwale związać się ze swoją rodziną lub innymi pozytywnymi osobami.

BIBLIOGRAFIA

- DEKA, R. (2016). Wolontariat z za krat – prezentacja realizowanych przez Służbę Więzienną w Polsce Programów. W: J. LEŚNY, J. NYĆKOWIAK (red.), *Badania i rozwój młodych naukowców w Polsce* (cz. 8). Toruń: Repozytorium UMK.
- GÓRECKI, M. (2013). *Idea, instytucjonalizacja i funkcje wolontariatu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

- KRAKOWIAK, P., PACZKOWSKA, A., JANOWICZ, A. (2015). Wolontariat niedostosowanych społecznie w zespołowej opiece paliatywno-hospicyjnej. W: M. KOWALCZYK, M. SZYKUT (red.), *Współczesne problemy resocjalizacji. W poszukiwaniu nowych rozwiązań*. Toruń: Repozytorium UMK.
- KROMOLICKA, B. (2008). Wolontariat. W: T. PILCH (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 7, s. 218-230). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- MACHEL, H. (2008). Więzienna pedagogika. W: T. PILCH (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 7, s. 110-117). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- OCHMAN, M., JORDAN, P. (1997). *Jak pracować z wolontariuszami*. Warszawa: Wydawnictwo BORIS.
- PEĆCONEK, A. (2015). *Resocjalizacja we współpracy ze społeczeństwem*, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/Resocjalizacja-we-wspolpracy-ze-spoledenstwem> [dostęp: 24.05.2018].
- PIERZCHAŁA, K. (2013). *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- PYTKA, L. (2006). Resocjalizacja. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 5, s. 268-270). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- WYCHOWANIAK, K. (2017). Wolni pośród skazanych, czyli o wolontariacie w więzieniu. Wybrane programy resocjalizacji jako przykład zaangażowania wolontariatu w proces readaptacji osób pozbawionych wolności. W: M. MARCZAK, K. NAWROCKA (red.), *Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej* (s. 203-218). Lublin: Wydawnictwo Centrum Wolontariatu.

NETOGRAFIA

- <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-opolu-lubelskim> [dostęp: 24.05.2018].
- <http://wolontariat.lublin.pl/?p=62> [dostęp: 26.05.2018].
- <http://www.sw.gov.pl/aktualnosc/Skazany-Wolontariusz> [dostęp: 26.05.2018].
- <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-lubliniec-iv-lubliniecka-gala-wolontariatu> [dostęp: 25.05.2018].

WOLONTARIAT W PROCESIE RESOCJALIZACJI W ZAKŁADACH KARNYCH

Streszczenie

Artykuł dotyczy możliwości wykorzystania wolontariatu jako narzędzia zmiany postaw osadzonych. Składa się z czterech części. W pierwszej zostały omówione podstawowe informacje dotyczące wolontariatu w Polsce, jego założenia oraz unormowania prawne, w drugiej – założenia działalności resocjalizacyjnej w środowisku zamkniętym. Części trzecia i czwarta prezentują doświadczenia związane z realizacją programów wolontarystycznych w Zakładach Karnych w Polsce. Trzecia omawia wybrane programy zaangażowania wolontariuszy w zakładach karnych, natomiast czwarta jest analizą działalności osadzonych jako wolontariuszy.

Słowa kluczowe: wolontariat; resocjalizacja; programy pomocowe.

VOLUNTEERING IN THE PROCESS OF RESOCIALIZATION
IN PENAL INSTITUTIONS

Summary

The article concerns the possibility of using volunteering as a way to change attitudes of prisoners. The article consists of four parts. The first one shows basic information about volunteering in Poland, its assumptions and legal regulations. The second one is an assumption presentation of resocialization activity in a closed environment. The third and fourth parts depict experiences related to the implementation of volunteer programs in prisons in Poland. The third one is a presentation of selected programs of volunteer involvement in prisons, while the fourth is an analysis of the activities of prisoners as volunteers.

Key words: volunteering; resocialization; assistance programs.